ВОСХОД
№37 (10185)
Пятница
26 сентября 2025 года
АРГАЯШ МЕДИА
ARGAYASH.COM

АРҒУЖА
БАШҠОРТ ТЕЛЕНДӘ МАХСУС БИТ №4 (160)
СЕНТЯБРЬ 2025 ЙЫЛ

ВАТАНДЫ ҺАҠЛАУСЫЛАР ЙЫЛЫ

КӘТИБӘ КИНЙӘБУЛАТОВА ИЖАДЫНДА БӨЙӨК ВАТАН ҺУҒЫШЫ

КӨНЬЯҠ УРАЛ ШАҒИРӘҺЕ КӘТИБӘ КӘРИМ ҠЫҘЫ КИНЙӘБУЛАТОВАНЫҢ ТЫУЫУЫНА 105 ЙЫЛ ТУЛДЫ

ҠАМСА МОРТАЗИН,
П.И. Чайковский исемендәге Көньяҡ Урал дәүләт сәнғәт институты уҡытыусыһы

Кәтибә Кинйәбулатова – ижады милли әҙәбиәттең алтын фондын тәшкил иткән билдәле шағирә һәм балалар яҙыусыһы. Силәбе өлкәһенең Арғаяш районында тыуып үҫкән Көньяҡ Урал шағирәбеҙ тураһында байтаҡ яҙылды: мәҡәләләр, әңгәмәләр, рецензиялар, замандаштарҙан арнауҙар... Әле уның архивында хаттар, баҫылмаған әҫәрҙәр һаҡлана. Ғөмүмән, Кәтибә һәм уның ҡустыһы Уран – шағир Кинйәбулатовтар – әҙәбиәттә мәҙәни код булараҡ та, тәрбиә ресурсы булараҡ та айырым иғтибар талап иткән үҙенсәлекле күренеш.

Арғаяш ере – шағир апалы-ҡустылы Кинйәбулатовтарҙың бәләкәй төйәге-атайсалы. Кәтибә Кәрим ҡыҙы Кинйәбулатова (1918—2013) нәфис әҙәбиәт үҫешенә, шулай уҡ милли матбуғат үҫешенә тос өлөш индереүсе, «Башҡортостан ҡыҙы» («Башҡорт ҡыҙы») журналының беренсе мөхәррире була. Халыҡ яратҡан шағир һәм йырҙар авторы Уран Кинйәбулатов (1934–2003) беҙгә матур йырҙарҙан торған хазина ҡалдырған. Бер туған шағирҙар Кинйәбулатовтарҙың әҙәби ижады Рәсәй халыҡтарының рухи мәҙәниәте тарихында аһәмиәтле урын биләй. Кәтибә Кәрим ҡыҙының ныҡышмалылығы үҙенә ҡарата бөтә халыҡ ихтирамын яулата. «Хөрмәтле Кәтибә-ханым», «Ҡәҙерле Кәтибә-апай», «Кәтибушка» – бына шулай ябай ғына, дуҫтарса, тәрән рәхмәт тойғоһо менән мөрәжәғәт иткән уға коллегалары, бөтә Советтар Союзы осоронда йәшәгән замандаштары. «Кәти» – әҙәби йәмғәтселек легендар шәхесте шулай тип атай, уға автографтар менән бирелгән китаптар араһында йөрәк ритмында яҙылған юлдар уҡыйбыҙ: «Кәтибә! Мин һине яраттым, яратам һәм яратасаҡмын. Бына! Мостай Кәрим. 25.X.73.»

ТОРМОШ – КӨС ҺЫНАУЫ

Шағирәнең шәхси архивында Мәскәү шағирәһе, тәржемәсе һәм бард Новелла Матвееваның, үҙбәк шағирәһе Зөлфиә Исраилова (Зөлфиә) һәм Ҡарасәй-Черкес шағирәһе Хәлимәт Байрамукованың хаттары һаҡлана. Һәм, әлбиттә, һоҡланыу һүҙҙәрен Корней Чуковскийҙың үҙенең хатында уҡыйбыҙ: «Һин бәхетле ҡатын: шиғриәт һиңә бер ниндәй тырышлыҡһыҙ килә... Быны мин һинең менән онотолғоһоҙ осрашыуҙа, һинең шиғырҙарыңды Новелла Матвееваның иҫ киткес тәржемәләрендә тыңлағанда аңланым...» [1. 28-се бит].

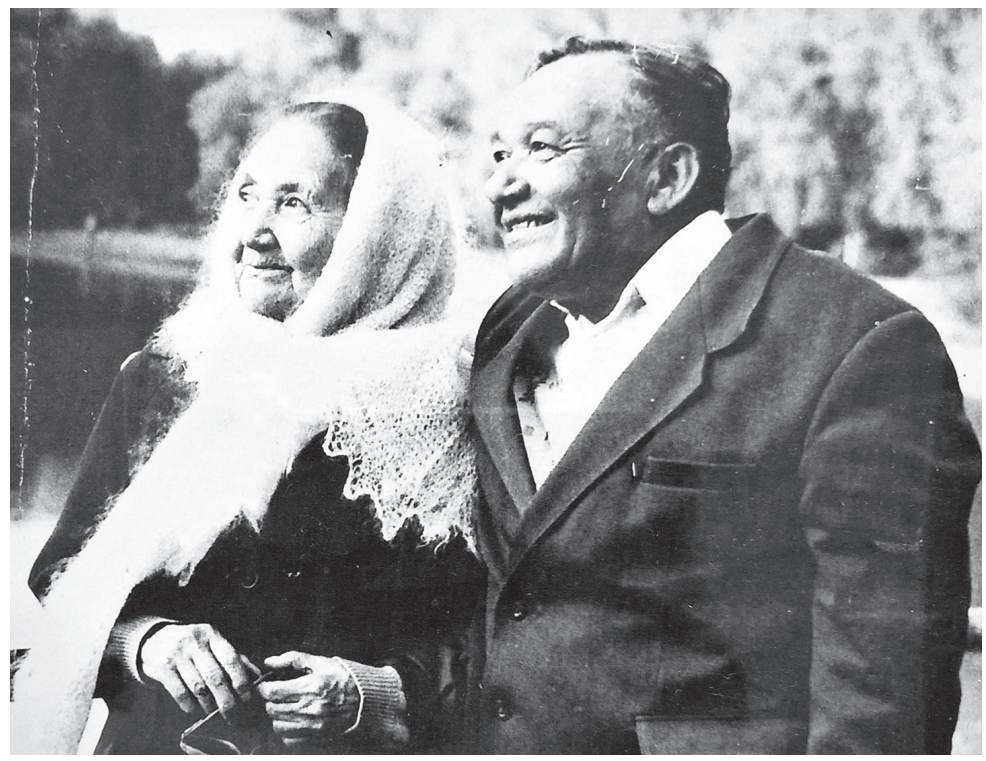
Кәтибә Кәрим ҡыҙының бөтә ғүмере – сыҙамлылыҡ һәм батырлыҡ һынауы: атаһының репрессияһы, һуғыш һәм һуғыштан һуңғы ауыр йылдар, айырылмаҫ ғаиләһе. Ун баланы ҡосағына алып, ҡурсалап аяҡҡа баҫтырған әсә ул... Шағирәнең яҙмышы, аяуһыҙ һуғыш быуыны булараҡ, хәҙерге йәштәр өсөн өлгө булып тора.

Беҙҙең ауыр өлөшөбөҙҙә
бер генә юл бар ине:
Сабырлыҡ.
Атайым менән әсәй ҙә киттеләр.
Барыһына ла түҙеп.
Әммә яҡтылыҡ ҡалды;
Миңә ҡалды иң бәләкәй ҡустым
Һәм дә дүрт һеңлем. Мин – иң өлкәне, –

тип күпмелер ваҡыттан һуң Кәтибә Кинйәбулатова еңел булмаған яҙмышы хаҡында Новелла Матвеева тәржемә иткән «Һыу һәм һауа» шиғырында һөйләйәсәк.

Бөйөк Еңеүҙең 80 йыллығын билдәләү уңайынан беҙ рәхмәт һәм һоҡланыу тойғоһо менән хәтеребеҙҙе һуғыштың ауыр осорона йүнәлтәбеҙ һәм шул бөйөк йылдарға баш эйәбеҙ. Кәтибә Кинйәбулатованың тормош юлы, ижады хаҡында һөйләгәндә яугирҙәребеҙҙең ҡаһарманлығындай, батырлыҡ дәреслеәй, мәңге ҡаҡшамаҫ донъя күҙ алдына баҫа. Иң тәүҙә авторҙың үҙе тарафынан яһалған героик камиллыҡ, ә һуңынан әҫәрҙәрендә «биографик» эҙҙәр менән ижад ителгән образдар...

«Атай тауышы» һәм «Тереләргә һүҙ» хикәйәләре, «Нур-бала» шиғыры, «Ветерандар» китабы (2010) һәм башҡа әҫәрҙәрендә һуғыш темаһы ҡыҙыл еп булып билдәләнә. Һиҙгер йәнле шәхес Кәтибә Кәрим ҡыҙы физаҡәр рухты юғалтмай, бөтә яҡташтары менән бергә түҙергә һәм йәшәргә тура килгән ул йылдар өсөн бер ваҡытта ла үҙ өҫтөнән яуаплылыҡты алманы. Һәм, бәлки, шуғалыр ҙа, ул үҙе лә, Прометей кеүек, ғәзиз әсәһенең тәрән һулышын – ильһөйәрлек идеяһын – бөтә ижады аша сайпылтмай тулы килеш сағылдыра килде.

Кәтибә һәм Уран Кинйәбулатовтар – башҡорт шағиры.

1961 йылда яҙылған «Нур-бала» лирик шиғырында һуғышта ике улын юғалтҡан, әммә уларҙың тыуған йортона әйләнеп ҡайтыуҙарына өмөтөн өҙмәгән әсәнең ихлас кисерештәре тәрән һәм дөрөҫ бирелгән. «Ун һигеҙ йыл инде йөрәгемдә йөрөнөм...».

Болғансыҡты тынысландырып,
Ун һигеҙ йыл инде һеҙҙе көтәм –
Минут һайын: Самауырҙы
һүндермәйем, ҡапҡаны бикләмәйем;
Ун һигеҙ йыл –
Башҡа Борсолоуҙы белмәйем.
Ярай, әйтегеҙсе әле. Һеҙме ул? Һеҙ
килдегеҙме, шулаймы? Һеҙ иҫәнме?
«Әсәй! Был беҙ! Беҙ иҫәнбеҙ!
Беҙ килдек!» –
«Тик шул ғына!» –
тип һорай әсә, аҙаҡ үҙ-үҙенә яуап бирә:
«Аһ, был елдәр яуыз, мәкерле, алдаҡсы...»

«Нур-бала» – әҙәбиәттә тойғо уткерлеген юғалтмаған иң яҡшы әҫәрҙәрҙең береһе, Ватан азатлығы өсөн бөйөк алыштар хаҡына улдар тәрбиәләп үҫтергән барлыҡ әсәләргә ода - мәҙхиә, гимн ул.

ШИҒРИӘТТӘН АЛЫП ПРОЗАҒА ТИКЛЕМ

1964 йылда проза жанрында һынау рәүешендә «Атай тауышы»ның баҫылып сығыуы шағирәгә етди уңыш килтерә, әҙибәнең ижадта икенсе һулышы асыла. «Яҙыусының талантының сиге» – һуғыш йылдарында башҡорт ауылының тормошо хаҡындағы автобиографик хикәйәне әҙәбиәт белгестәре тап шулай баһаланы. Хикәйәнең төп геройы ун ике йәшлек Булат, уның иңенә фронтҡа киткән атаһын алмаштырыу бурысы төшә. Булаттың прототибы шағирәнең бик иртә, сабый сағында үҡ атайһыҙ ҡалған кесе ҡустыһы Уран – Оранҡай Кинйәбулатов. 1971 йылда «Тереләргә һүҙ» хикәйәһе айырым китап булып донъя күрҙе, унда Кәтибә Кинйәбулатова һуғышта ҡатнашыусы, башҡорт ҡыҙы Мәғифәрүәздең батыр образын тыуҙыра, әҫәр уның исеменән һөйләнелә. «Әсәй, рөхсәт ит миңә фронтҡа барырға!.. Ебәр мине!.. Тыуған илде һаҡлау ҡаныма һеңгәнме һуң?!» – тип һорай күп уйланған героиня. Был «биография» штаммы менән тарихи материалдарға нигеҙләнгән повесть. «Тереләргә һүҙ» – лирик повесть, унынсы класты тамамлаған комсомолка тормошо юлы хаҡында тәрән уйланып, фронтҡа үҙ ирке менән китә, ҡыйыу шәфҡәт туташы Бөйөк Еңеү хаҡына батырҙарса һәләк була.

БӨЙӨК ЕҢЕҮҘЕҢ 80 ЙЫЛЛЫҒЫН БИЛДӘЛӘҮ УҢАЙЫНАН БЕҘ РӘХМӘТ ҺӘМ ҺОҠЛАНЫУ ТОЙҒОҺО МЕНӘН ХӘТЕРЕБЕҘҘЕ ҺУҒЫШТЫҢ АУЫР ОСОРОНА ЙҮНӘЛТӘБЕҘ ҺӘМ ШУЛ БӨЙӨК ЙЫЛДАРҒА БАШ ЭЙӘБЕҘ.

«Ветерандар» тип атала Кәтибә-апайҙың төрлө йылдарҙа яҙылған шиғырҙары, поэмалары, хикәйәләре, әкиәттәре тәҡдим ителгән һуңғы китабы. Китаптың аннотацияһында әйтелгәнсә, шағирә шул тиклем тетрәндергес итеп «тыныс тормош һәм һуғыш ваҡытындағы героик үткәндәрҙе йырлай». Ысынында иһә, был йыйынтыҡ, «һайланма» әҫәрҙәр булараҡ, шағирәнең

15

14 кешелек выжданына алдында яуап тотоуы һәм уның бөтә күп йыллыҡ педагогик һәм ижтимағи эшмәкәрлегенең төп ижади аккорды булып яңғырай. Һөйөү һәм нәфрәт – бөтә индерелгән әҫәрҙәрҙең төп полотноһы һәм «хәтирәләр һәм асыштар» китабының лейтмотиве ул. Ветерандар, шағирә әйткәнсә, «ерҙәге мәрхәмәтле, изге кешеләр. Ваҡыт уларҙы берәмләп үҙе алып китә һәм көндән-көн улар сафы кәмей, ...әммә нимә эшләргә һәм нисек һеҙҙең ғүмер йылдарығыҙҙы оҙайтырға һуң?!.»

АРҒАЯШ БИҫТӘҺЕНДӘ, ҠОЛОЙ АУЫЛЫНДА, ЙЫЛ ҺАЙЫН УНЫҢ ТЫУҒАН КӨНӨНДӘ «КӘТИБӘ КИНЙӘБУЛАТОВАНЫҢ АЛТЫН КӨҘӨ» ИСЕМЛЕ ӘҘӘБИ УҠЫУҘАР ҮТКӘРЕЛӘ.

Шағирәнең бөтә был әҫәрҙәре Бөйөк Ватан һуғышы тураһында тарихи сығанаҡ һәм иң мөһим тәрбиәүи ресурс, шулай уҡ героик быуындың яңы әҙәби образдарын яңынан тыуҙырыу өсөн документаль нигеҙ һәм йәш әҙәрмәндәр

Шағирәнең тыуған яғында әҙәби уҡыу үтә.

Әҙәби уҡыу иң йәш ҡатнашыусы.

өсөн етди тикшереү объекты булып тора. Кәтибә Кәрим ҡыҙының архивында открытка – Рәсәй халҡының изге байрамы – Еңеү көнө айҡанлы Рәсәй Федерацияһы Президенты Дмитрий Анатольевич Медведевтың ҡотлау мөрәжәғәте һаҡлана.

ЯҢТАШТАР ХӘТЕРҘЕ ХӨРМӘТ ИТӘ

Арғаяш биҫтәһендә, Ҡолой ауылында, йыл һайын уның тыуған көнөндә «Кәтибә Кинйәбулатованың алтын көҙө» исемле әҙәби уҡыуҙар үткәрелә. Әҙибәнең тыуған ауылы Бикҡолда шағирә ҡәберенә сәскәләр һалыу, Ҡолой модель китапханаһында әҙәби осрашыуҙар һәм «Шағир Кинйәбулатовтар музейы-кабинетына» экскурсия, Ҡолой мәҙәниәт йортонда әҙәби-музыкаль кисә – был саралар барыһы ла әҙәби уҡыуҙары программаһына инә.

Кәтибә Кинйәбулатованың тормошо һәм ижадына арналған түбәндәге хеҙмәттәр ижад ителгән:

«Кәтибә Кинйәбулатова» буклеты (Мортазин К.Д., Челябинск, 2018), тарихи-биографик китап «Арғужа ла буйлап йөрөгәндә».

«Арғаяш ере – шағир Кинйәбулатовтарҙың тыуған төйәге» фәнни-популяр баҫма (Кинйәбулатов А.У., Мортазин К.Д. Өфө, Рәсәй Һаулыҡ һаҡлау министрлығының «БДМУ» ФСБЭИ ХЭ, 2022).

2021 йылда Сосновка районы Сирүсен урта мәктәбендә Кәтибә Кинйәбулатова исемендәге башҡорт теле һәм әҙәбиәте кабинеты асылды. 2024 йылдың сентябрендә башҡорт телевидениеһының «Ваҡыт тәгәрмәсе» тапшырыуы Кәтибә Кәрим ҡыҙы Кинйәбулатова хөрмәтенә иҫкә алыу тапшырыуын төшөрҙө.

«МОНИСТОФЕСТ–2025»

Арғаяштa башҡорт костюмы йәнләнә

Арғаяш районы һәм Арғаяш ауылының юбилейҙары көнөндә башҡорт мәҙәниәтен һөйөүселәрҙе ылыҡтырғыс үҙеккә әүерелде. Бында «Башҡорт мәҙәниәтен, телен, йолаларын һәм ғөрөф-ғәҙәттәрен һаҡлау һәм үҫтереү үҙәге «АЛТЫН ҠУРАЙ» Коммерция үҙәге булмаған ойошма «Монистофест–2025» төбәк-ара башҡорт традицион милли кейеме фестивален үткәрҙе.

Арғаяш муниципаль районының 95 йыллығына һәм Арғаяш ауылының 130 йыллығына арналған сара уҡтәндәр менән киләсәк араһын күпер булып тоташтырҙы. Фестиваль Арғаяш районы (етәксеһе Игорь Ишимов һәм Гөлнара Мусина) һәм Балаҡатай районы (етәксеһе Лилия Мулланурова) хакимиәттәре ярҙамында үтте. Ул Силәбе районының төрлө мөйөштәренән оҫта ҡатын-ҡыҙҙарҙы һәм Белянка (Аҡ күбәләк) ауылынан (Балаҡатай районы) «Тамбур» халыҡ сәнғәт-кәсепселек студияһын берләштерҙе.

Ҡунаҡтар, күп быуаттар аша һаҡланып килгән рухи байлыҡ менән тере бәйләнеш кисереп, башҡорт кейеме донъяһына сумды. Ҡатнашыусылар оҫталыҡ дәрестәрендә үҙенсәлекле алымдарҙы үҙләштерә алды.

«Башҡорт тамбурлы сигеүе: быуаттарҙы тоташтырыусы нағыш» темаһын Белянка ауылынан (Аҡ күбәләк) Сәйҙә Әхтәмова һайлаған. Арғаяш районынан Әлфиә Дусматованың оҫталыҡ дәресе «Сыңраулы тарих: башҡорт йолаларының тауышы булараҡ яға» тип атала ине. «Башҡорт ҡатын-ҡыҙҙарының ҡалпағы – матурлыҡ һәм мәртәбә тажы» тип атаған оҫтаханаһын Ҡонашаҡ районынан Румия Рысмөхәмәтова әҙерләгәйне.

Билдәле Силәбе реконструкторы Рәйсә Нәбиуллина үҙенең традицион башҡорт кейемдәре коллекцияһын тәҡдим итте, унда һәр элемент – тегеүҙән алып биҙәктәргә тиклем – хәтер теленең бер өлөшө булып тора, башҡорт халҡының көсөн, матурлығын, абруйын сағылдыра.

Арғаяштағы фестиваль йыйынының төп һөҙөмтәһе булып Арғаяш районы сәнғәт һәм кәсепселек клубын булдырыу тора. Был оҫтабикәләргә башҡорт мәҙәниәтен һаҡлау һәм үҫтереү өҫтөндә белем һәм тәжрибәләрен бергә тупларға мөмкинлек бирәсәк. Алда яңы проекттар, ҙур пландар көтә.

«Монистофест–2025» башҡорт кейеменең музей экспонаты түгел, ә ильҡамландырыусы, берләштереүсе тере йола булыуын иҫбатланы. Сараға ильҡам биреүсе булып Мәтәл ауылынан Зөлфирә Сәфәрова торҙо, уның туған мәҙәниәтте һаҡлауға йүнәлтелгән хәстәрлектәре айырым ихтирамға лайыҡ.

ЭСТАФЕТАНЫ СИЛӘБЕ ҠАБУЛ ИТЕП АЛДЫ

10 сентябрҙә Силәбе ҡалаһында Ш. Бабич исемендәге башҡорт һәм татар әҙәбиәте китапханаһында «Монистофест–2025» башҡорт традицион милли кейеме фестивале үҙ эшен дауам итте. Фестивалдә яҡынса 150 ҡатнашыусы йыйылды, шул иҫәптән, традицияны дауам итеүсе йәш быуын – 40 бала ла килгәйне. Байрамдың һәр мәле матурлыҡ, ильҡам, уртаҡ мираҫыбыҙ менән ғорурланыу хисенә төрөнөп барҙы. Йылы сәләмләү һүҙҙәре менән Силәбе өлкәһе хөкүмәтенең йәмәғәтселек менән бәйләнештәр бүлеге начальнигы Дмитрий Семенов һәм Башҡорт Ҡоролтайы Башҡарма комитеты рәйесе урынбаҫары Венера Аҡмөхәмәтова сығыш яһаны.

Көн дауамында традицион һәм стилләштерелгән кейемдәр күргәҙмәләре ҡуйылды. Башҡорт костюмдары үҙен халыҡтың тере йылъяҙмаһы итеп күрһәтте: һәр биҙәге ата-бабалар тауышын, һәр өлгөһө быуаттар һулышын яңғыратты, һәр биҙәге халыҡтың матурлығын, аҡылын сағылдырҙы.

«Монистофест–2025» быуындарҙы, күңелдәрҙе берләштереүсе ысын мәғәнәһендә дуҫлыҡ майҙансығына әйләнде. Был фестиваль милли кейемдең кейем генә түгел, ә тамырҙар, ҡәҙер-хөрмәт, уртаҡ мираҫыбыҙ менән ғорурланыу символы икәнлеген иҫкә төшөрҙө.

Сара Силәбе өлкәһе хөкүмәте, Рәсәй Балалар фонды, Башҡортостан Республикаһының Мәҙәниәт министрлығы ярҙамында үтте. Башҡорт халҡының йолаларын һәм мәҙәниәтен һаҡлауға һәм үҫтереүгә йүнәлтелгән мәҙәни-белем биреү проекты сиктәрендә Башҡортостан Республикаһының Республика халыҡ ижады үҙәге ярҙамында лекциялар һәм оҫталыҡ дәрестәре үткәрелде. Был саралар «Рәсәй милләтенең берҙәмлеген нығытыу һәм Рәсәй халыҡтарының этномәҙәни үҫеше» федераль маҡсатлы программаһы сиктәрендә бара.

Рушания НИШАНОВА,
«АЛТЫН ҠУРАЙ» директоры.
Автор фотоһы.